

Leon de Winter

ALLE VERHALEN

2013

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Copyright © 2013 Leon de Winter
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagillustratie © Edward Hopper – People in the sun (1960),
foto Smithsonian American Art Museum/Art Resource/Scala,
Florence

Foto auteur Marco Okhuizen
Vormgeving binnenwerk Aard Bakker
Druk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen

ISBN 978 90 234 7812 6

NUR 303

www.debezigebij.nl
www.leondewinter.nl

INHOUD

Talent. Het naakte verhaal	7
Orgia: aantekeningen voor een roman	13
Supersex	27
Vromans toekomst	48
Het huwelijk	85
Sarrazin	99
De eenvoud van de wandelaar	108
De machine	113
Het laatste verhaal van de zomer	116
De huurmoordenaar	134
In de nieuwe wereld	140
De nieuwe strijd	152
De aanklacht	155
Vijf vragen van dagbladen	161
Brief van een hondenmepper	166
De advocaat	174
De Grote Oorlog	179
De dood van een marskramer	185

De ochtend	201
De Beschrijving van een Huis	205
Fragmenten van een verlangen	209
De wachtende rij	237
De zoon	241
De man met de tas, evenals de chauffeur	252
Alina, Jakov	276
Bij het relaas van Friedrich Ganzdorff	303
De vlinder	320
Het rare verschil	326
De herinnering aan haar zoon	333
Een Abessijnse woestijnkat	345
Swing Bob!	350
De foto	363
Sabbat	401
Advocaat	413
Verantwoording	427

TALENT

Het naakte verhaal

Ik herinner me precies wanneer ik de eerste keer door een vreemde werd herkend als de schrijver Leon de Winter. Het gebeurde enkele dagen nadat mijn debuut in de boekhandel was beland. In het Engels bestaat voor dat verschijnen een mooie uitdrukking: 'It hit the stores'. Zo voelde dat voor mij ook: mijn boek knalde de winkels in. Ik was 22 en leefde in een roes, werd heen en weer geslingerd tussen angst en verrukking, en ik was in afwachting van de eerste recensies, die volgens mijn uitgever – dat mocht ik zeggen zonder dat ik overdreef, ik had zoiets begeerlijks als 'mijn uitgever' – binnenkort zouden verschijnen.

Mijn uitgever was getipt dat in het maandelijkse clubblad van het Cultureel Jongeren Paspoort, *cjy*, een stukje over mijn boek zou staan. Op de ochtend dat het blad door de drukker bij de redactie was afgeleverd, haalde ik snel een paar exemplaren op, gierend benieuwd naar het stukje, naar mijn foto, naar de sensatie van de eerste openbaarmaking van een mening over mijn boek.

Het was een lief stukje, herinner ik me, meegaand en be-
moedigend; ik had het snel doorgelezen voordat ik weer op
de fiets stapte. Opgewonden fietste ik naar huis toe, trots op
dit eerste eerbetoon, en wachtte voor een van de weinige
Amsterdamse stoplichten die fietsers tot geduld dwongen.
Naast mij dook een andere fietser op, die ook braaf wachtte.
Ik voelde dat hij naar me keek, ik draaide me om en onze
blikken kruisten. Een student net als ik, begin twintig, een
windjack, blond haar, onverzorgd, gedreven ogen.

Hij zei: 'Jij bent Leon de Winter.'

En ik antwoordde: 'Helemaal.'

Het licht sprong op groen en hij scheurde weg.

Ik bleef staan tot het stoplicht weer rood werd, niet bij
machte om de schok van de herkenning te verwerken. Ik
had een boek geschreven en ik verwachtte, nee, ik hoopte op
waardering en goedkeuring, maar ik had er niet op gerekend
dat ik bij het allereerste signaal in een blaadje, vijf minuten
nadat ik het gelezen had, door een fietser op mijn naam zou
worden gewezen. Ik was dus nu Leon de Winter. Een merk-
naam.

Ik bewoonde in die tijd een zolderkamer boven Sauna Dol-
ly in de Pijp, een vervallen negentiende-eeuwse wijk waar de
huren heel laag waren. In mijn kamer kon alleen in het mid-
den worden gestaan; een stap naar links of rechts betekende
een beuk tegen de balken van het dak. De kamer was niet
meer dan een krappe kampeertent, de doucheruimte moest
worden gedeeld met twee andere huurders, de keuken be-
stond uit een tweekookplaatje.

Hier had ik de man ontvangen die 'mijn uitgever' zou wor-
den. Mijn vriendin had hem een paar verhalen gestuurd en
hij had geantwoord. Ik was niet te lui voor het versturen van

een envelop met verhalen, maar ik had er geen fiducia in, of liever: ik dacht dat het zinnig was om het advies van Geert van Oorschoot op te volgen.

Van Oorschoot was ook al in de jaren zeventig een legendarische uitgever, die door Anton Koolhaas, directeur van de Filmacademie waar ik student was, op mijn verhalen attent was gemaakt. Van Oorschoot had er een paar gelezen en meende dat ik een talent had dat nog moest rijpen.

‘Je kunt schrijven,’ had hij met zijn zware raspende stem geoordeeld, ‘maar je moet eerst nog het café in.’

Ik moest dus zuipen, knokken, door liefde worden verminkt, door haat geladen, door mildheid getemd. Althans, ik dacht dat hij dat bedoelde. Mijn vriendin vond het onzin en stuurde een handvol verhalen naar een beginnende uitgever die in een interview had laten doorschemeren dat hij jonge schrijvers zocht. Zo had ik mijn kans gekregen, en nu brak de openbaarheid aan. Het was een verwarrende ervaring, dat herkend worden. Ik voelde me gestreeld doordat iemand me uit de anonimiteit had getild, maar tegelijkertijd had het iets bedreigends en begreep ik opeens de angst voor het cameraoog bij sommige volkeren.

Het oog vreet je ziel aan. Het noemen van je naam maakt je kwetsbaar. Bezeten trapte ik naar mijn kamertje boven Dolly, liep daar als een gekooide tijger heen en weer, koortsig van de uitzonderlijke ervaring van het herkend worden. Ik wilde iemand bellen zodat ik deze vreemde tintelende energie kon kwijtraken, maar ik had geen telefoon en evenmin een trouwe makker/makkerin die ik ongegeneerd kon toegillen wat me net was overkomen. Mijn vriendin werkte met randgroepjongeren in een Bijlmers buurthuis, en ik kon haar bezwaarlijk bellen met zoiets uitgelatens en uitzinnigs als een

trionfverhaal over ontluikende roem. En mijn vrienden van de Filmacademie hadden mijn literaire aspiraties met argwaan gadeslagen, niet wetend of ze jaloers of onverschillig waren. Ik ben vervolgens weer op mijn fiets gesprongen en heb in grote haast alle boekhandels van Amsterdam bezocht, overal speurend of het er lag, waar het lag, of iemand ernaar vroeg. Bezweet van de ene hoek van de stad naar de andere, opgejaagd door blinde ambitie en de angst dat ik nooit nog eens herkend zou worden. In de jaren zestig hadden ze voor mijn gemoedstoestand een toepasselijk woord: 'vervreemding'. Schrijven is de meest naakte bezigheid die ik ken. Naakter dan nudisme, naakter dan seks.

Bij zo ongeveer alles in het leven kun je een houding aannemen waardoor je beschermd wordt, een pose met codes, doordesemd van onuitgesproken afspraken. Bij schrijven is het anders. Schrijven is volstrekt verstoken van verpakking. En die eerste schreden naar buiten, zeker als beginnend schrijver, zijn zowel sensationeel als ontluisterend. Op die eerste zou de eerste echte recensie volgen, het eerste interview, en het drong tot me door dat de wereld om een rol vroeg, om bevestiging van het beeld dat mensen van schrijvers hebben. Schrijvers met pijp, schrijvers met sigaret, schrijvers met pen. En je gaat spelen wat de verwachting voorschrijft. In interviews ga je dingen zeggen die je half meent, maar je moet nu eenmaal iets menen. Je creëert een beeld van jezelf, je vindt als het ware een rol uit, waarmee de pers en daarmee het publiek vat op je krijgt. Maar dat beeld is slechts half waar, want het is voor de andere helft verzonnen.

Schrijven is bij mij voortgekomen uit het gebrek aan tranen. Dit klinkt hard en kaal, maar feitelijk dekt het de werkelijkheid. Mijn vader stierf toen ik elf jaar was, en de rouw die

mijn moeder kende was zo kolossaal groot, dat haar kinderen versteenden en niet bij machte waren om de catastrofe ten volle te ondergaan. Mijn moeder had zo veel tranen dat wij stil werden. Wij troostten haar, strak en ernstig, en konden niet huilen. Vlak daarna ben ik gaan schrijven, ofschoon dat een overtrokken woord is voor wat ik deed. Ik verzon verhaaltjes, vaak niet meer dan een paar alinea's lang, en verloor mezelf in fantasieën die de gekte van die tijd voor een moment beheersbaar maakten. Dit is natuurlijk geredeneer achteraf, iets wat ik pas langzaam onder ogen kon zien, en wat ik als twaaljarige deed was niks anders dan een intuïtieve poging om mijn leven te redden. Het verzinnen van een verhaaltje.

Ik weet nu dat dit de bron is voor alle grote verhalen die mensen elkaar al duizenden jaren lang vertellen. Verhalen die ons helpen die meest verwarrende mysteries te doorgronden en te ontleden. Verhalen die ons helpen onze liefdes te beschrijven, onze vijanden te ontwapenen, onze onmacht weg te nemen, onze doden te eren.

Toen ik zo dol door Amsterdam fietste nadat iemand mijn naam had genoemd, had ik een weg van tien jaar afgelegd. Ik was begonnen omdat ik van mijn vader hield en hem zo vreselijk miste, en nu was mijn naam uitgesproken, als een openlijk eerbetoon, omdat ik een decennium lang naar mijn vader had gezocht. Maar het een had niets met het ander te maken, besepte ik ergens in de loop van die maffe dag. Als dit zo doorging – en het ging zo door – dan moest ik de rol van de ernstige, door meningen bezwangerde schrijver spelen, terwijl ik thuis niets meer was dan een bang jongetje van elf, dat angstig naar zijn hysterische moeder keek die een verdriet had dat groter was dan de wereld. De pose van de

bekende, wetende schrijver is verleidelijk, maar uiteindelijk gaat het om niets anders dan de naaktheid aan de werktafel. Om de behoefte om uit verdriet schoonheid te smeden, uit rouw kracht, uit liefde tederheid.

ORGIA

Aantekeningen voor een roman

Felix Polak, een vermoeide en droeve zakenman in automatiseringsapparatuur, zesenvijftig, verlangend naar adem en rust, had het huisje gevonden bij het toeristenbureau in Siena. Op het pleintje voor de San Domenico, vanwaar je de oude stad en de slanke toren van het stadhuis op de Piazza del Campo kon zien, legde hij aan het meisje in de inlichtingenkiosk uit wat hij zocht. Ze gaf hem een adres en een telefoonnummer. In een café om de hoek hing een telefoon. Gelukkig sprak de eigenaresse Engels. Ja, het huisje was vrij, hij kon het bekijken.

Drie uur later dronk hij met de eigenaresse, een vrouw van zijn leeftijd met een broze, bijna doorzichtige gestalte, in hetzelfde café een espresso. Daarna reed zij in haar oude Lancia voor hem uit naar Orgia.

Het was een gehucht dat vijftien kilometer ten westen van Siena op een heuvel lag, in een voor Toscane opvallend vochtige en groene streek. De vrouw woonde in een gerenoveerde boerderij, gebouwd uit ruwe brokken natuursteen en met nieuwe raamkozijnen van glanzend aluminium. De vroegere

stal verhuurde ze aan toeristen. Ze liet Polak de woonkeuken zien met open haard en boerenmeubelen, die ze speciaal voor haar gasten had laten overschilderen in een schreeuwende kleur paars. In de slaapkamer stonden een ijzeren ledikant en twee zwarte, streng katholieke linnenkasten. De vrouw verontschuldigde zich voor de kleine wc annex douche, want er was geen ruimte voor een comfortabele badkamer – meer was het niet, maar het was goedkoop en Polak had geen kracht om een ander huis te zoeken.

De eerste dagen in Orgia sliep hij pas tegen de ochtend in en ontwaakte hij in de hete siësta. Hij was eenzaam 's nachts, bleef tot sluitingstijd in het enige café van het gehucht, waarin ook de plaatselijke kruidenierswinkel was gehuisvest, probeerde zich te bedrinken opdat hij op het vreemde bed in een bewusteloze slaap kon raken, maar hij bleef helder, kon zichzelf geen vergiffenis schenken. Onder de hoge zon, met dikke ogen van de slaap en een bittere keel, wankelde hij rond één uur 's middags naar het café, dronk er pikzwarte koffie en lauw mineraalwater en kauwde met tegenzin op een croissant die iedere keer te zoet proefde maar toch in zijn mond verdween. Vervolgens liep hij druipend van het zweet door de smalle straten van het dorpje, en daalde de slingerweg af naar het riviertje beneden in het dal waaruit de boeren het water betrokken voor hun grote besproeiingssputten. Midden op een van de akkers liet Polak zich in een wolk van fijne waterdruppels natsputten, rook het vocht, likte het water van zijn lippen, hief zijn armen zodat de spuit zijn broeierige oksels bereikte. Maar vanbinnen bleef hij branden.

De droefenis nam toe als de avond viel. Geen stem doofde de storm in zijn oren, geen hand streek de pijn van zijn voorhoofd, geen tong likte de gal van zijn lippen. Het was

's avonds stil en donker in Orgia. Beneden in het dal zag hij de koplampen van auto's en scooters. Hij verlangde ernaar om daar met onbekenden plezier te maken.

In het café keek hij naar de televisie die op een hoog aan de muur bevestigde plank stond. Helder tl-licht boven de bar, een smerige vloer, kale formicatafels, verweerde gezichten van mannen die hun leven onder de zon sleten. Een oude man hief een lied aan, maar hij werd bars tot stilte gemaand door een groep jongens die een voetbalwedstrijd op tv wilden zien. Meer gebeurde er niet in Orgia. Polak wilde ook niet dat er meer zou gebeuren, want hij was hier om de luwte te zoeken. Hij had nog geen regel geschreven, de brief aan zijn vrouw moest nog geboren worden.

Ze hadden in de oorlog ondergedoken gezeten, verdoemde kinderen met geblondeerd haar en een valse naam. Hij was elf toen hij aan haar werd voorgesteld, een vreemd meisje dat op het onderduikadres zijn zusje moest spelen. Hun persoonsbewijzen veranderden hen in het neefje en nichtje van de gereformeerde boer in wiens huis zij op de bevrijding wachtten. Ze hielpen mee op het land, schoven aan in de keuken en aten spek en stampot. Hun ouders kwamen niet terug. Na de oorlog werden ze ondergebracht in hetzelfde tehuis. Ze gingen studeren en verloren elkaar uit het oog. Jaren later ontmoetten ze elkaar weer; ze trouwden. Polak dacht na over een brief.

Wat hij verder deed in Orgia? Niets. Om twee uur 's nachts tastte hij naar de lichtsakelaar in de volstreckte duisternis van de slaapkamer en peuterde hij een pakje sigaretten open dat een paar uur later in zijn handpalm fijngeknepen kon worden. In de vroege ochtend, als het eerste licht door de kieren van de luiken kroop, viel hij in slaap, opgelucht dat hij

de nacht had doorstaan. Hij droomde niet, maar verdween voor enkele uren, tot hij er opeens weer was, zwetend op de dikke matras.

Zodra hij zijn ogen opsloeg, was er de pijn: zijn maag voelde verkrampt, zijn hart ging tekeer als dat van een zieke hond. Na de koffie en de zoete croissant in het café wandelde hij de heuvel af. De weg omlaag werd omzoomd door brede bomen met beschermende schaduwen, gezoem van insecten, volle geuren van bloemen en planten. Op de middag van de achtste dag van zijn verblijf in Orgia – de zakenman had nog niets geschreven, volgde elke dag een strak schema van heen-en-weer-geloop en drinken en roken en de herinnering aan zijn overleden dochter – liep hij naar de T-kruising die de hoofdweg in het brede dal verbond met de afslag naar Orgia. Tegen de paal die het bord met informatie over de afslag droeg, was een plaat karton gezet. Daarop kleefde een affiche van Circo Grande, een klein circus dat Polak jaren geleden had gezien. Nog steeds lokte het circus bezoekers met een kleurige schets van drie leeuwenkoppen. Zeven jaar geleden, in Umbrië, had Polak een voorstelling bezocht. Mirjam, zijn dochter, was toen zestien.

De zakenman zag haar voor zich zoals ze toen was, een smal meisje in een witte zomerjurk en met een bleke huid die gedurende de drie weken van haar reis door Italië kopergeel kleurde. Ze droeg haar lange bruine haar in een paardenstaart en liep op goedkope open schoentjes, paarse espadrilles, waar ze verzot op was, want hij herinnerde zich dat ze deze tot diep in de herfst van dat jaar had gedragen. Ze waren naar het circus gegaan toen zij 's avonds naar een restaurant reden en bij toeval de verlichte tent passeerden. Zij was met-

een enthousiast geweest – dat was ze nooit – en ze hadden een uitbundige avond meegemaakt.

De voorstelling van Circo Grande leek op een commedia dell'arte. De clowns doken op alle plekken van de tribunes op, speelden opgewonden Italiaanse familietaferelen, alle nummers mondden uit in chaotische ruzies en Polak zag de vreugde in de ogen van zijn dochter.

Mirjam deed het slecht op school, dubbelde elk jaar, sloot zich dagelijks in haar kamer op. Sinds haar twaalfde zweeg ze. Het had twee jaar geduurd voor het tot hem was doorgedrongen. Soms riep hij haar de keuken in, hij dacht dat zoiets minder formeel was, maar als ze voor hem op een kruk zat en wezenloos naar haar nagels staarde, voelde hij zich belachelijk en vergat wat hij wilde zeggen. Ze was broodmager geworden. Hij sprak er moeizaam over met zijn vrouw; ze verweten elkaar in ingehouden woordenwisselingen dat ze een eenzaam kind hadden voortgebracht. Hij vluchtte voor zijn machteloosheid en vond bescherming in zijn werk.

Drie maanden voor hun Italiaanse reis keerde Mirjam niet uit school terug en bleef een week lang onvindbaar. Hij besefte dat ze ertoe in staat was; de brandweer begon te dreggen in de vijvers van het park dat dicht bij het huis lag. Op de achtste dag opende ze zwijgend de keukendeur en rende zonder haar ouders aan te kijken naar haar kamer. Zijn woedende angst bracht hem ertoe haar afgesloten deur in te trappen, hij schreeuwde naar de rug van het meisje, dat ineengedoken op bed lag en haar gezicht onder het hoofdkussen verborg. Ze verroerde zich niet en hij liet zich in zijn werkkamer met knikkende knieën op een stoel zakken, uitgeput en met ruwe, ongeschoren wangen waarover de tranen hun weg zochten.

Een paar dagen later stelde hij voor om samen een reis naar

Italië te maken. Ze rende niet weg toen hij het voorstel deed. Hij had zijn vrouw overtuigd van dit plan, zonder argumenten, wist alleen dat hij met Mirjam door de hitte van Florence en Assisi moest wandelen. De volgende ochtend vond hij tussen de post op kantoor een briefje van zijn dochter: 'Pap, ik vind het leuk om met jou op vakantie te gaan.' Direct verliet hij zijn kantoor en liep een uur door de regen, vechtend tegen zijn emotie.

Ook in Italië sprak ze weinig. Zwijgend zat ze naast hem in de auto, zonder woorden liep ze over de Spaanse Trappen. Maar nu betekende haar stilte niet dat zij zich uit de wereld terugtrok. Zij keek uitgehongerd om zich heen. Haar woordeloosheid kwam voort uit de overdonderende indrukken die zij opdeed; die lieten geen ruimte voor adem om te praten. En toen, voor het eerst sinds jaren, tijdens die voorstelling van het Circo Grande, toen greep ze zijn hand en kneep erin als ze lachte en toonde met zijwaartse blikken dat ze genoot van de avond.

Telkens als Polak Orgia verlaten had en naar de hoofdweg beneden in het dal liep, naar de besproeiingsspuiten waarmee hij zijn verhitte kop bevochtigde, kwam hij het publiciteitsbord van het Circo Grande tegen. Hij ervoer het als pelgrimage. Hij wist nu wat het betekende als je op weg ging naar een kapel of een rots of een andere plek die als heilig werd ervaren. Een simpele schets van drie leeuwenkoppen in elementaire kleuren, gedrukt op goedkoop ruw papier, geplakt op een plaat karton die met stukjes ijzerdraad aan de paal van een verkeersbord was verbonden – dat werd zijn belevaartsoord. Op het midden van de dag, met de smaak van de scherpe espresso en de zoete croissant in zijn mond, schuifde hij over de slingerweg de heuvel af en bereikte zwetend

en met stekende kuiten de T-kruising. Achter de hoofdweg lagen de akkers te dampen onder de zon. Soms verscheen er in de vochtige wolken die over de spuiten lagen een kleine regenboog.

Hij had een koffer gepakt en was halsoverkop vertrokken. Misschien tien minuten had hij met zijn vrouw gesproken. Zonder te overnachten was hij naar Siena gereden. De zware doos die hij vlak voor zijn vertrek bij de filmproducent had opgehaald stond in de achterbak. Bij de Italiaanse grens drong het tot hem door dat hij bij elke douanepost de doos had moeten aangeven. Er lagen zes blikken in met in totaal vijftiwintighonderd meter pornofilm. De blikken vormden handelswaar waarvoor hij een carnet nodig had; met een carnet kon hij de film in een ander land vrij importeren, op voorwaarde dat hij de film naar het land van herkomst zou terugnemen. Hij had daar niet aan gedacht. Met een groot deel van het vermogen waarvoor hij een leven lang gewerkt had, was hij eigenaar geworden van de donkergrijze doos die achter in zijn Volvo stond, tussen het reservewiel en de gevarendriehoek en een plastic koffer met gereedschap. Een assistent van de filmproducent had de doos achterin gelegd en Polak had er niet meer naar omgekeken. Zijn auto stond al twee weken in de brandende zon toen hij zich afvroeg of het materiaal door de hitte onder de kofferdeksel zou beschadigen. Hij wist het niet, kende niemand die het hem kon vertellen.

's Middags om drie uur stond de zakenman bij de besproeiingsspuiten. Het zweet droop langs zijn slapen. Elke dag stapte hij in de lauwe motregen die de spuiten over de akkers slingerden. Daarna, doorweekt en met een broek en overhemd die aan zijn lichaam kleefden, liet hij zich in het

dorre gras bij het verkeersbord zakken en wachtte tot zijn kleren in de felle zon gedroogd waren. Vervolgens liep hij terug, de heuvel op naar de dertig huizen die het gehucht Orgia vormden. In de tot toeristenverblijf verbouwde stal nam hij een douche, trok andere kleren aan en wachtte buiten tot het donker werd. Hij zat op een kleine ijzeren stoel die in de tuin stond, een stuk geblakerde aarde die de stal scheidde van de boerderij. Hij rookte onafgebroken. Rondom de stoel lagen tientallen peuken. De stoel had aan de tafel gestaan in de woonkeuken en hij had deze op de tweede dag buiten gezet, onder een moeizaam boompje in de schaduw van de boerderij. De stoel was paars, net als het interieur van het huisje. De zakenman geloofde niet in het noodlot, evenmin in astrologie of in andere dingen die hij niet kon zien en betasten, maar hij hield niet van het paars dat in de stal op hem afsprong. Mirjam had van paars gehouden. De laatste jaren van haar leven had hij haar weinig gezien en als hij haar zag smeed tenminste één van haar kledingstukken die harde, ruwe kleur naar zijn ogen. Bij hun laatste ontmoeting, vier maanden voor haar dood, droeg ze een paarse minirok die haar billen nauwelijks bedekte. Ze zag eruit als een hoer, met netkousen, een strak truitje en zwaar opgemaakte ogen. Ze had hem toen opnieuw bezworen dat ze zou stoppen. Ze wilde afkicken, een ander leven beginnen. Ze had het al vijftig keer beloofd, elke keer plechtig en elke keer wilde hij haar geloven. Dan vroeg ze om geld, achthonderd of duizend, om haar schulden te betalen en een frisse start te maken. Meestal belde ze en haalde dan, bij voorkeur op het moment dat hij elders een bespreking had, bij zijn secretaresse een envelop met inhoud. Naar huis belde ze nooit. Alleen op kantoor kon hij naar de verscheurde stem luisteren die ze wanhopig op-

gewekt liet klinken. Tot haar achttiende zweeg ze, tot haar dood ratelde ze zonder ophouden, alsof ze de stilte van vroeger wilde inhalen. Maar in feite was er weinig veranderd. Als puber verschool ze zich achter een muur van zwijgzaamheid, als adolescent achter een muur van woorden.

Als hij in zijn vochtige kleren onder het verkeersbord zat, bij het affiche van het Circo Grande, mijmerde Polak. Hij kende mannen die een affaire met handigheid bespeelden en jarenlang een verborgen verhouding met een jongere vrouw of, wat nog spannender scheen te zijn, het met de vrouw van een vriend wisten vol te houden zonder dat hun huwelijk daarmee werd opgeblazen. Maar Polak had geen talent voor het leiden van een dubbelleven.

De eerste keer had hij zijn koffer gepakt voor een secretaresse die hij kort daarvoor had aangenomen. Zij was vijftien jaar jonger dan hij. De heftigheid van zijn gevoelens overviel hem. Hij slaagde er niet in om 's nachts naast zijn vrouw in bed te stappen als hij 's avonds met zijn maîtresse had geslapen. Hij verliet zijn vrouw en dochter van drie, en hokte een halfjaar met zijn secretaresse, tot deze hem voor een jongere ondernemer inruilde. Hij keerde terug.

Vijf jaar later ontmoette hij tijdens een zakenlunch in Parijs een vrouw met wie hij een week in een hotelkamer doorbracht. Ze gaf hem het gevoel dat hij twintig was en het leven op elk gewenst moment in een weg naar de hemel kon veranderen. Hij pakte zijn koffer, huurde een appartement en werd na enkele maanden verlaten. Hij keerde terug.

Nu besepte hij dat het gedrag van Mirjam op de lagere school samenhing met zijn liefdes. Zij raakte in paniek als hij later thuishkwam dan beloofd. Vaak vertrok ze 's ochtends

angstig naar school, bang dat gedurende de nacht de straten waren veranderd waardoor ze nooit meer de weg terug naar huis zou vinden. De zesde klas van de lagere school doorliep ze binnenshuis: ze durfde niet naar buiten. Dagenlang vlocht ze haar lange haar. Een privéonderwijzer gaf haar les en bood haar de bescherming die de ouders blijkbaar niet konden geven. Aan de hand van die jonge werkloze onderwijzer leerde Mirjam dat na een wandeling het huis nog steeds het huis was en dat er, op de klok na, niets was veranderd.

Polaks huwelijk hield ondanks alles stand. Hartstocht hadden ze slechts sporadisch ervaren: hun huwelijk was een verbond. Starend naar de drie leeuwen op het reclamebord van het circus voelde de zakenman zijn schuldige ziel. Met afschuw dacht hij aan de toekomst. Nooit meer kon hij met rechte schouders en geheven kin door het leven wandelen. Hij betreurde alles wat hij had gedaan. Hij hoorde de echo's van de verwijten die hij zijn vrouw had gemaakt. Beiden hunkerden naar de geborgenheid van een solide huis met een ommuurde tuin, naar bezit met effecten en obligaties, naar zekerheden die ze konden aanraken en in het ergste geval in de vorm van een creditcard konden meenemen. Pas toen het te laat was en Polak een bedrijf had met tachtig man personeel, een villa, een buitenhuis in de Ardennen en drie auto's, pas toen verliet zijn vrouw haar baan bij de universiteit in een poging Mirjam te redden. Maar Mirjam zweeg.

Ruim een jaar geleden was Mirjam gestorven in een pension in de Warmoesstraat. Een overdosis, had de politie vastgesteld, een fataal ongeluk met een cocktail die haar uitgeputte hart op hol had doen slaan. Polak wist dat het geen ongeluk was.